

вучічі неперехідні дієслова, при яких, як відомо, відсутні зв'язки між об'єктом і суб'єктом.

Ми акцентували увагу на характеристиці тих основних умов, за яких відбувається адвербіалізація, з метою чіткого розмежування власне прислівників та прислівникових сполучень типу *на змась, на око, в обмін* та ін. Останні в мовознавчій літературі називаються по-різному: «*спігтакегні прислівники*» або «*фразні категорії незавершеного творення*» (18, 39), «*прислівникові сполучення*» (5, 14; 3, 381, 386) та ін. Об'єктом наших спостережень є власне прислівникові словоформи.

Відмінникові прислівники в українських говорах Закарпаття становлять другу за кількістю групу порівняно з відприкметниковими прислівниками. У їх складі чимало давніших утворень, але поряд з цим простежуються й специфічні утворення пізніших часів. Саме наявність великого числа останніх свідчить про те, що група відмінникових прислівників постійно поповнюється.

Походження сучасних відмінникових прислівників історично пов'язане з відповідними відмінковими словоформами іменників, чим і мотивується композиційний їх огляд.

1. Найконсервативнішою щодо адвербіалізації є **форма називного відмінка однини**. Історичні пам'ятки фіксують такі прислівники ще у XIV столітті. Із того часу майже не спостерігається нових утворень. У досліджуваних говорах, поряд із загальноживаними *жаль, шкода, лїнь, біда, ганьба, страх* та ін., зустрічаються й специфічні *оскоміна, чудо* та інші.

Прислівники, утворені від називного відмінка іменників, виконують частіше роль головного члена безособового речення (так ми *г'а ч'юда* (Довге Поле, Ужгородський район); *ліг' му йти* (Скотарське, Воловецький район); *оскоміна ми від г'а, хлб'гче* (Присли, Міжгірський район); *жал' ми г'а лишати* (Торуи, Міжгірський район), а також указують на міру, ступінь вияву ознаки (муй старій піска страх н'а бн'ю (Пузняківці, Мукачівський район); худбп' й шх іє страх баг'ато (Косівська Поляна, Рахівський Ремета, Перещинський район).

Зарукування подібних слів до складу прислівників суперечить поглядам тих учених, які виділяють «категорію стану» як окрему частину мови (1, 102-103; 4, 399-421; 6; 7; 20).

Питання про «категорію стану» у відношенні до української мови однак зовсім ще не досліджене. Той факт, що «категорія стану» як окрема частина мови визначається не всіма мовознавцями, ще раз підтверджує складність і гостроту цієї проблеми. На нашу думку, вживання прислівників для вираження ознаки іншої ознаки не виключає можливості вступати і в ролі присуд-

ОЛЬГА БРОШНЯК

ВІДМІННИКОВІ ПРИСЛІВНИКИ В УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРАХ ЗАКАРПАТТЯ

Питання творення відмінникових прислівників пов'язане з чималою кількістю різноманітних, часом суперечливих поглядів. У сучасному українському мовознавстві ще досі відсутня певна чіткість, аргументованість у визначенні адвербіалізації як основного способу творення прислівників. У цьому немає нічого дивного. Перехідні явища в системі частин мови (*субстантивізація, прономіналізація, ад'єктивізація та ін.*), як відомо, становлять відкрите поле досліджень (5; 11; 12; 13; 18).

Стверджуючи, що відмінникові прислівники витворилися шляхом адвербіалізації відмінкових форм іменників, ми ніяк не перебільшуємо цим самим роль адвербіалізації. Бо, як слушно відзначав у своїй час І.К.Чапля, адвербіалізація — це складний процес, вона є тільки окремим випадком, певним епізодом в історії формування прислівників, а не такою якісною зміною, нагромадженням елементів нової якості, що викликає з'явлення цілком нової частини мови, як певного різновиду чи різновидів граматичних форм (18, 21). Тому вираження певною словоформою обставинної функції аж ніяк не дає підстави, щоб кваліфікувати цю словоформу як власне прислівник. Однак саме закріплення за формою певного слова обставинної функції, як правило, призводить до виділення цієї форми із системи парадигми і перетворення її в незмінну. А втрата іменникової виразності, а також нерідко окремих формальних ознак цього слова і буде завершальним етапом складного процесу адвербіалізації.

Для іменників, які адвербіалізуються, велике значення має характер предметності. Чим менша предметність іменника, тим він легше переходить у прислівник, а чим більша предметність, тим важче іменник адвербіалізується. Ще О.Шахматов у свій час відзначав, що деякі іменники мають здатність означати не тільки субстанцію, але й ознаку, яка сприймається окремо від субстанції в ролі суб'єкта чи об'єкта (8, 130). Саме абстрактне значення іменника активно сприяє процесу адвербіалізації. Крім того, утворенню обставинних ознак в іменниках сприяють і підпорядко-

ків та модальних слів. Зважаючи на невдалість терміна «категорія стану» для української мови (він співзвучний з терміном «категорія стану дієслів») та враховуючи те, що склад слів «категорії стану» морфологічно дуже строкатий, а грамати́чні ознаки їх не виразні, крім того, ці слова об'єднуються в єдину групу тільки за двома ознаками (*синтаксична роль головного члена в безособовому реченні та незмінність як постійна властивість*), ми не вважаємо за доцільне віднесення їх до окремої частини мови. Переконливі докази щодо цього знаходимо у працях А.Шапіро (19), С.Бевзенка (2), В.Русанівського (14).

2. Прислівників, утворених від форми родового відмінка однини з прийменниками *без, в(у), до, за, з(із)* та без прийменників, у говорах Закарпатської області порівняно небагато: *безвієти, безперестанку, безкошча, добраз, добує (докує), домак (доміака), добіят, досвіга, звечера, згоры (згори), зболы (зболі, зболі), ззяду, еспреду, зворохá, збоку, здому, сно́чи, скра́йу, заўтра, заўчасу, зра́на, зрбу́, ўчо́ра (ўчє́ра), сторчака́, сторца (што́рца, сторд́жа), дуба, до́ма, пі́нака, тихар'а* та деякі інші. Більшість їх виступає в реченні в функції обставини місця-пуд м'яга *во́ка збо́лы вубі́х (Лузіяківці, Мукачівський район); вітер збо́лі дуйє (Подобовець, Міжгірський район); при́н'є-ім здо́му по́д'є́ра (Заріччя, Іршавський район); покла́ду зві́рху на́чмаги (Лалово, Мукачівський район); сáдте є́ скра́йу, та сáдте бля́го (Воро́чево, Перечинський район); мы́ та́ко́й збо́ку снє́у ко́пц'ю ў́кьдасме (Тору́н, Міжгірський район); у функції обставини часу ў́чє́ра мале́ качи́ з'у́ кіт (Косівська Поляна, Рахівський район); звє́чє́ра ма́й постудило́ (Прислі́н, Міжгірський район); пли́ бы́ очы́, де́ бы́лы снóчи (Нижні́ Воро́та, Воловецький район); заў́тра то́му хлонг'и́н'г'ови ў́прувуд́ буде́ (Безе́зово, Хустський район). Крім того, для аналізованих прислівників характерним є і вживання в ролі обставини міри і ступеня та способу дії. Наприклад: *бєско́ща н'а́ тот дурин' зом'ку́є (Тору́н); дома́к-нє́ме скопа́ли парадичк'и́ (Великі́ Кома́'яти, Виноградівський район); рб́зум у́ та до́бат д'їт'и́ськ'а, сара́че (Майдан, Міжгірський район); до́кує хйжа згор'ї́а (Малій Бєре́зний, Великобєрезнянський район); з Лу́га доў́ Пол'їни́ мє́мо і́ти ш'ака́ (Косівська Поляна); сторд́жа лг'ї́ла дулі́ бє́регем (Абра́нка, Воловецький район); диску́нá трє́ба зворохá́ і́ти бити́ (Тору́н).**

3. Архаїчний шар становлять відмінникові прислівники, утворені від форми давального відмінка з прийменником *д (ид, од) кь (ку)*. Таких прислівників небагато. У реченні виконують синтаксичні функції обставини місця. Наприклад: *адав'ў́та одг'ор'ї́ трє́ба пі́но і́ти (Малій Бєре́зний, Великобєрезнянський район); бонє́ і́шла дг'ор'ї́ назаў́ході́, та бу́де ти ма́й лє́хко (Тору́н); д'ї́г'їна шн б'пру́єє дг'ор'ї́ так ско́ро і́ти (Бі́лки, Іршавський район).*

Збереження та активне функціонування в українських говорах Закарпатської області архаїчних прислівників, утворених від форми давального відмінка іменників, ще раз підтверджують той факт, що досліджувані говори виявляють певну специфіку у відношенні до літературної української мови та інших територіальних діалектів.

4. Найбільшу кількість в обстежуваних говорах, як і в літературній українській мові, нараховують відмінникові прислівники, утворені від форми знахідного відмінка з прийменниками *в(у), на(нав), під, перед, по* та без прийменників. Наприклад: *ві́чир (ві́чур, вє́чєр, вичар, вичор), по́нєрєк, по́тємки, ў́дшч, ў́чєрєд, ў́бк, ў́зяд, ў́час, ў́рад, ў́рох, ў́рочал (ў́рочалі, ў́рочалы), ў́рака́ш, ў́голюс, на́бюк, на́бюк, на́бюк, на́йч (на́чу, на́чу), на́льєс, на́дв'єр, на́дв'єр, на́дв'єр, на́шока́з'їну, ца́ріє (ца́рє, ца́рєк), на́поль, шд́рад (шд́рад, шд́рад, шд́рад), по́заў́чо́ра (по́заучє́ра), пєреду́чо́ра (пєреду́чє́ра)* та багато інших. Основна синтаксична функція цих прислівників — обставини місця, часу та способу дії. Наприклад: *зб'ра́вуєа́ і́ти на́у́ч д'єж'урин (Чорний́ Потік, Іршавський район); мы́ с'а́ на́праў́ду стр'ї́ли на́ то́му са́мому мє́стови (Прислі́н, Міжгірський район); у́нїат́ ма́ву шд́рад́ два дєж'урє́ства (Худьолово, Ужгородський район); лє́хко, вич'ур́ бу́де б'ра́ (Малій Бєре́зний); в'є́рши́ пла́га на́льєсє́ (Тору́н); о́й, і́ак фр'ї́шно ў́дє́ц' у́ тє́млу́ по́году́ ста́ти ў́ хо́лод (Водо́ця, Рахівський район); хо́т'їли́-сме́ і́ти в'ї́чир р'їну́ со́ко-ї́ти (Тору́н), ста́т' є́ на́бук та ст'ї́ (Зарічєво, Перечинський район); с'їд' є́ бля́го, бо в'ї́нмару́ т'а на́дв'єр (Воро́чево, Перечинський район); му́й Шб́н'ї́чо́ йде́ на́ робóту на́дшч́ (Коро́лево); сват́ свáху зб'ї́ ца́пока́з'їну, а то ў́нш'г'о́к'ї за́ і́азык (Воро́чево); та за́ста́вила́ н'а́ на́сє́лу́ тот то́кан і́зі́ти (Прислі́н); хйба́ с'а́ на́на́рїє́ бж'ї́г'у (Майдан, Міжгірський район); розб'ї́ч'їли́ такі́ мо́лоді́ на́є́мє́рт'є́ (Лу́ги, Рахівський район); і́а ў́то на́раз по́н'є́с до́ па́нка (На́нково, Хустський район).*

Дослідження деяких історичних пам'яток дає всі підстави стверджувати, що прислівники, утворені від знахідного відмінка іменників, сформувалися як такі порівняно недавно. Найдавніші з них (*наперед, назад, удень та деякі інші*) фіксуються писемними пам'ятками, починаючи з XV століття. Проте переважна більшість їх адвербіалізувалась значно пізніше. Крім того, чимала кількість цих прислівників активно продовжує творитися ще й зараз. Наявність у сучасній українській мові (як у розмовній, так і в літературній) прийменниково-іменникових сполучень, які стоять на шляху адвербіалізації, ще раз підтверджує правильність висновку про те, що процес творення прислівників — це складний і тривалий епізод в історії розвитку мови.

10. Лукнин М.Ф. Трансформация частей речи в современном русском языке. — Донецк, 1973.
11. Німчук В.В. Из словотвору прислівників говірок району верхньої течії річки Боржави / Прислівники займенникового походження//Наукові записки УжДУ. — Т.35. — 1958.
12. Німчук В.В. Словотвір прислівників іменникового (без прийменників) походження в закарпатських говірках//Праці XII Республіканської діалектологічної наради. — К. — 1971. — СС.263—273.
13. Німчук В.В. Словотвір прислівників прикметникового походження в закарпатських говірках//Територіальні діалекти і власні назви. — К, 1965. — СС.69—79.
14. Русаївський В.М. Означальні, предикативні і модальні прислівники //Українська мова та література в школі. — 1967. — № 4.
15. Сучасна українська літературна мова: Морфологія/за ред. акад. І.К. Білодіда. — К., 1969.
16. Травничек Фр. Заметки о «категории состояния»//Воросы языкознания. — 1956. — № 3.
17. Трофимов В.А. Современный русский литературный язык: Морфология. — Ленинград, 1957. — СС.248—255.
18. Чапля І.К. Прислівники в українській мові. — Харків, 1960.
19. Шапиро А.Б. Есть ли в русском языке «категория состояния» как часть речи?//Вопросы языкознания, 1955. — № 2.
20. Щерба Л.В. О частях речи в русском языке//Русская речь. — П. — Ленинград, 1928.

КАРПАТОУКРАЇНСЬКІ РЕГОНАЛІЗМИ У ФІКСАЦІЇ Я.ГОЛОВАЦЬКОГО ТА Й.СКОМОРОВСЬКОГО

Останнім часом у полі зору фахівців усе більше перебувають маловивчені і, як з'ясується, зовсім не другорядні факти, без урахування яких не можна уявити правдивої картини минулого культурного й наукового життя українського народу як у частковостях, так і в сумарно-загальних рисах. Сподіваємося, що наші спостереження над лексикографічною спадщиною Я.Головацького (1814—1888) та Й.Скоморовського (1815—після 1891) стануть у пригоді і філологам, і культурологам, і історикам, і широкому загалу любителів старовини, яка по-новому сприймається в умовах новітнього відродження України.

У центрі нашої уваги дві лексикографічні праці: «Матеріялы для словаря Малорусскаго нарѣчія, собранія въ Галиціи и въ Сѣверовосточной Венгріи Яковомъ Федоровичемъ Головацкимъ, публичнымъ ординарнымъ профессоромъ русской Словесности въ цѣсарскомъ королевскомъ Львовскомъ Университетѣ» на А-3, надіслані у червні 1857 року та в липні 1859 року до Російської імператорської Академії наук (опубліковані як лексикографічна пам'ятка 1982 року)¹, та «Матеріялы до русскаго словаря, собранія Іосифомъ Скоморовскимъ, Парохомъ въ Березовиши великой» (5-томна рукописна праця на 1732 стор., передана автором у грудні 1862 року на зберігання до Руського народного дому у Львові)².

Високо оцінив Я.Головацького як лексикографа Й.Дзендзельський. Ось його деякі найважливіші висновки щодо зібраних Я.Головацьким матеріалів для словника української мови:

1. Це перший український діалектологічний словник;
2. В усьому рукописі словника Я.Ф.Головацького (А-3) нараховується (без фонетичних і словотворчих варіантів та зменшено-пестливих і збільшено-згрублених форм) 324 специфічні південнокарпатські діалектизми (а із варіантами їх буде понад 460);
3. Сучасні, уже набагато докладніші, відомості про південнокарпатські говори свідчать, що Я.Головацький досить вдало визначив велику кількість південнокарпатських діалектизмів;
4. Словник Я.Ф.Головацького є цінною і дуже вазеливою па-